

УДК 343.368

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕВИКОНАННЯ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ, ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ПРИПИСІВ АБО НЕПРОХОДЖЕННЯ ПРОГРАМИ ДЛЯ КРИВДНИКІВ В УКРАЇНІ

Оксана ЧОРНА,

аспірант кафедри кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

АНОТАЦІЯ

У статті встановлюється доцільність встановлення кримінальної відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників як злочину, що посягає на правосуддя в Україні в частині невиконання судових рішень у кримінальному провадженні.

Ключові слова: злочин, покарання, склад злочину, об'єкт злочину, правосуддя, правосвідомість, рішення суду, невиконання.

CRIMINAL RESPONSIBILITY FOR NON-EXCLUSION OF LIMITED MEASURES, LIMITING CERTIFICATES OR DEROGATION OF THE PROGRAM FOR CRIMINALS IN UKRAINE

Oksana CHORNA,

Postgraduate Student at the Department of Criminal Law and Criminology
of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs

SUMMARY

The article establishes the appropriateness of establishing criminal liability for non-compliance with restrictive measures, restrictive regulations or non-compliance with the program for offenders as a crime that impinges on justice in Ukraine in terms of non-enforcement of court decisions in criminal proceedings.

Key words: crime, punishment, crime, object of crime, justice, legal consciousness, court decision, non-fulfillment.

REZUMAT

Articolul stabilește oportunitatea stabilirii răspunderii penale pentru nerespectarea măsurilor restrictive, a regulamentelor restrictive sau a nerespectării programului pentru infractori ca o infracțiune care afectează justiția în Ucraina în ceea ce privește neexecutarea hotărârilor judecătorești în procedurile penale.

Cuvinte cheie: infracțiuni, pedeapsă, infracțiuni, obiect de infracțiune, justiție, conștiință juridică, hotărâre judecătorească, neîndeplinire.

Постановка проблеми. Законом України від 06 грудня 2017 р. № 2227-VIII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [1] та Законом України 07 грудня 2017 р. № 2229-VIII «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [2] вітчизняне законодавство у сфері захисту прав жінок та сім'ї приведено до кращих світових практик правового забезпечення недопущення та боротьби із проявами гендерно зумовленого насильства.

Актуальність теми. Наведені закони запровадили нову статтю Кримінального кодексу (далі – КК) України, що вступить в силу 11 січня 2019 р. Йдеться про ст. 3901 такого змісту:

«Ст. 3901. Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників.

Умисне невиконання обмежувальних заходів, передбачених ст. 911 цього Кодексу, або умисне невиконання обмежувальних приписів, або умисне ухилення від проходження програми для кривдників особою, щодо якої такі заходи застосовані судом, караються арештом на строк до 6 місяців або обмеженням волі на строк до 2 років».

Конституція України у ст. 124 проголосила, що судові рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території держави. Ця норма закріпила одну з основ механізму розбудови правової, демократичної, соціальної держави. І в цьому сенсі правосуддя має бути реально діючим. Його онтологічний вимір втілюється не тільки у справедливому, об'єктивному, неупередженому судовому розгляді, а й у реалізації прийнятих судом рішень, упорядкуванні життєдіяльності згідно з його приписами. Останні мають вирішувати в правовому полі соціальні конфлікти, знімати напруженість, утверджувати основоположні принципи ліберально-демократичного суспільного устрою, зміцнювати вектор розвитку, націлений на цінності громадянського суспільства. Саме тому питання правового забезпечення виконання рішень судів є актуальними.

Враховуючи, що нами досліджується проблема кримінальної відповідальності за невиконання рішення суду у кримінальному провадженні, нова стаття КК України, що покликана забезпечити правосуддя, однозначно підлягає вивченню.

Метою статті є встановлення доцільності встановлення кримінальної відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження

ження програми для кривдників як злочину, що посягає на правосуддя в Україні в частині невиконання судових рішень у кримінальному провадженні.

Стан дослідження. Теоретичним дослідженням відповідальності за злочини проти правосуддя приділялася увага такими вченими, як Ю.В. Александров, М.І. Бажанов, О.М. Бандурка, В.І. Борисов, Ю.В. Баулін, В.В. Голіна, В.О. Глушков, Н.О. Гуторова, С.Ф. Денисов, Т.А. Денисова, О.М. Джужа, О.О. Дудоров, А.П. Закалюк, О.М. Костенко, О.М. Литвак, О.М. Литвинов, В.Т. Маляренко, О.А. Мартиненко, М.І. Мельник, П.П. Михайленко, А.А. Музика, Ю.В. Орел, В.І. Осадчий, М.І. Панов, А.В. Савченко, В.О. Туляков, В.В. Сташис, Є.Л. Стрельцов, С. А. Тарарухін, В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк, В.В. Шаблістий, С.С. Яценко та ін.

З урахуванням наукових здобутків зазначених вчених, праці яких є підґрунтям для нашого дослідження, ратифікація Україною Конвенції Ради Європи «Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [3] та зміни у КК України, що прийняті відповідно до неї, вимагають свого нового осмислення.

Виклад основного матеріалу. Так, вивчення вказаних законів та обговорення їх можливої практичної реалізації під час інтерв'ювання більше 200 працівників Національної поліції України (дільничні офіцери поліції, слідчі, оперуповноважені карного розшуку, патрульні та інспектори управлінь організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування з кожної області країни), які проходили курси підвищення кваліфікації та спеціалізації у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ протягом січня – лютого 2018 р., дозволило нам стверджувати про таке.

Без будь-якого фахового обговорення здійснено посягання на Загальну частину КК України. З'явився Розділ XIII «Обмежувальні заходи», тобто такі, що можуть бути застосовані до осіб, які вчинили домашнє насильство. На підставі ст. 911 КК України через рік до таких осіб може бути застосовано 5 обмежувальних заходів, дієвість та реальність яких в умовах сьогодення поки що не буду чіпати. Ч. 4 цієї норми є найцікавішою – контроль за поведінкою засуджених, до яких застосовано обмежувальні заходи, здійснює орган пробації за місцем проживання засудженого, а в разі вчинення злочину військовослужбовцем – командир військової частини. Одразу риторичне запитання: чи відомо оптимізованим підрозділам кримінально-виконавчої інспекції – органам пробації Державної кримінально-виконавчої служби України – з їх нинішнім навантаженням та штатною чисельністю про появу десятків тисяч потенційних засуджених за насильство в сім'ї (ст. 1261 КК України)? Дільничні офіцери поліції вже морально готуються до постійних листів від управлінь пробації до управлінь превентивної діяльності Головних управлінь Національної поліції України з проханням «надати посильну допомогу» [4, с. 90].

Ч. 1 ст. 911 КК України 11 січня 2019 р. матиме такий вигляд:

«Ст. 911. Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство.

1. В інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням з підстав, передбачених цим Кодексом, від кримінальної відповідальності чи покарання, суд може застосувати до особи, яка вчинила домашнє насильство, один або декілька обмежувальних заходів, відповідно до якого (яких) на засудженого можуть бути покладені такі обов'язки:

1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;

2) обмеження спілкування з дитиною, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;

3) заборона наблизитися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин;

4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;

5) направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми».

Для забезпечення реалізації таких кримінально-правових заходів, що застосовуватимуться виключно судом у кримінальному провадженні, встановлено кримінальну відповідальність за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників (ст. 3901 КК України). У зв'язку з цим проаналізуємо дієвість цих заходів та проаналізуємо склад вказаного злочину.

1. Заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства. Такий захід може бути реалізований виключно за наявності у кривдника іншого місця проживання, оскільки в протилежному випадку матиме місце примусове позбавлення житла. Постає питання про обмеження права власності на квартиру чи будинок, який належить кривднику – чому він має покидати тимчасово своє житло. Ці питання однозначно потребують нормативного врегулювання.

2. Обмеження спілкування з дитиною, якщо домашнє насильство вчинене стосовно дитини або у її присутності. Однозначно суперпозитивний та дієвий захід, проте суду слід буде враховувати думку дитини з цього питання.

3. Заборона наблизитися на визначену відстань... Нерезальний захід із погляду його практичної реалізації – працівники управлінь пробації Державної кримінально-виконавчої служби України фізично не зможуть реагувати на порушення такого заходу. Відеофіксація судом не буде визнана допустимим доказом.

4. Четвертий захід можливо контролювати дистанційно, тоді як можливість порушити п'ятий поки що відсутня через відсутність відповідних програм.

Як бачимо, за невиконання саме цих обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників наставатиме кримінальна відповідальність. Враховуючи, що це фактично нова стаття, яка має стати правовим забезпеченням охорони виконання рішення суду у кримінальному провадженні, проведемо кримінально-правовий аналіз злочину, передбаченого ст. 3901 КК України.

Нами вже доведено, що об'єктом злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні (ст. 382, 389, 3891, 390 КК України), є встановлений порядок належного виконання вироків, ухвал та постанов суду і призначеного ним покарання [5, с. 311]. Враховуючи, що за вчинення вказаних злочинів суд може призначити тільки покарання, таке твердження має бути правильним. Однак 11 січня 2019 р. за невиконання рішення суду у кримінальному провадженні суд може призначити поряд із покаранням і розглянуті нами обмежувальні заходи, правові природа яких поки що науковій громадськості невідома.

У зв'язку із цим стверджуємо, що об'єктом злочину, передбаченого ст. 3901 КК України, є встановлений порядок належного виконання вироків, ухвал та постанов суду і призначеного ним покарання та додаткових обмежувальних заходів у разі їх застосування.

Об'єктивна сторона складу розглядуваного злочину матиме місце лише у разі попереднього притягнення до

кримінальної відповідальності за домашнє насильство. Знову ж таки, на початку 2019 р. вступить у силу ст. 1261 «Домашнє насильство»:

«Домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи, карається громадськими роботами на строк від 150 до 240 годин, або арештом на строк до 6 місяців, або обмеженням волі на строк до 5 років, або позбавленням волі на строк до 2 років».

З наведеної законодавчої новели однозначного розуміння вимагає ознака систематичності, оскільки тільки за її наявності може мати місце єдиний злочин, що може протягнути за собою застосування обмежувальних заходів до сімейних дебоширів.

Ознака «систематичність» для об'єктивної сторони будь-якого складу злочину є «обтяжуючою» обставиною для правозастосовника, оскільки йому потрібно встановити не тільки кількісну (три і більше) її характеристику, а й якісну (всі вчинені діяння повинні бути тотожними та об'єднані спільним умислом). Тільки врахування всіх цих особливостей може полегшити застосування норм кримінального закону і, як наслідок, сприяти відновленню порушених прав потерпілого [6, с. 431].

Отже, саме кількісна характеристика (три і більше) у поєднанні із якісною (єдиний злочинний умисел щодо постійного вчинення домашнього насильства) складають зміст систематичності у складі злочину, передбаченого ст. 3901 КК України, оскільки одиничні такі діяння є незлочинними, і лише їх сукупність складає продовжуваний злочин.

Наведене підтверджується результатами інтерв'ювання близько 200 працівників Національної поліції України (слідчих, оперуповноважених, дільничних офіцерів поліції та патрульних), які проходили курси підвищення кваліфікації та спеціалізації у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ протягом січня – лютого 2018 р. Згадані результати в цілому представляють всю країну – на окремих осіб чоловічої статі складають по 10 – 20 протоколів про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 1732 Кодексу України про адміністративні правопорушення «Домашнє насильство».

В Україні, за даними досліджень, близько 70% жінок зазнають різноманітних форм сімейного насильства. До 35% неповнолітніх систематично застосовуються жорстокі форми покарання, майже половина усіх випадків звалтувань, більше третини усіх навмисних убивств і злочинів із нанесенням тяжких тілесних ушкоджень вчиняються в сім'ї [7, с. 226].

У Законі України № 2229-VIII від 07 грудня 2017 р. «Про запобігання і протидію домашньому насильству» зазначається, що «домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь» [2].

Враховуючи, що домашнє насильство в Україні буде злочином невеликої тяжкості, можемо припустити, що у

кожному випадку притягнення до кримінальної відповідальності за такий продовжуваний злочин суди застосуватимуть певні обмежувальні заходи, а отже, їх невиконання також матиме місце. Злочин є з формальним складом та є закінченим з моменту порушення встановлених обмежувальних заходів.

Уже згаданим законом «Про запобігання та протидію домашньому насильству» до адміністративних стягнень за вчинення насильства в сім'ї ст. 1732 КУпАП повернули давно забутий штраф – сьогодні він мінімально становить 170 грн. Це у сукупності із Законом України «Про судовий збір» від 08 липня 2011 р. № 3674-VI (судовий збір справляється у відповідному розмірі від прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на 01 січня календарного року, в якому відповідна заява або скарга подається до суду, у відсотковому співвідношенні до ціни позову та у фіксованому розмірі). Цей закон передбачає, що, у разі ухвалення судом постанови про накладення адміністративного стягнення, ставка судового збору складає 0,2 від прожиткового мінімуму для працездатних осіб станом на 01 січня поточного року. Відповідно до ст. 7 Закону України «Про державний бюджет на 2018 р.», прожитковий мінімум для працездатних осіб становить 1 762 грн, тобто обов'язковий судовий збір за розгляд справи про насильство в сім'ї на 2018 р. становить 352 грн 40 коп. Звідси виходить, що з сімейного бюджету за скаргу жінки на свого чоловіка про вчинення ним насильства в сім'ї доведеться заплатити мінімум 522 грн 40 коп. [8, с. 130].

Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 3901 КК України, буде один із подружжя чи колишнього подружжя або інша особа, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах та яка досягла 18-річного віку. Така особа систематично вчиняє домашнє насильство, визнана судом винуватою у його вчиненні, до неї застосовано один або декілька обмежувальних заходів, але вона їх не виконує.

Суб'єктивна сторона характеризуватиметься умисною формою вини, вид умислу – прямий. Сімейний дебошир усвідомлює небезпечний характер свого діяння, пов'язаного із посяганням на правосуддя – не виконує рішення суду у кримінальному провадженні та бажає так діяти. Мотив та мета для кваліфікації значення не матимуть.

Висновки. Отже, нами встановлено доцільність встановлення кримінальної відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників як злочину, що посягає на правосуддя в Україні в частині невиконання судових рішень у кримінальному провадженні. Така норма можливо матиме позитивний вплив на стан захисту, в першу чергу, жінок та дітей від домашнього насильства.

Слід погодитися із тими авторами, які вважають, що має місце черговий приклад формального виконання вимог світового співтовариства, які лише зайвий раз стануть подразником для представників науки кримінального права та, цілком прогнозовано, непомітними через нереальність застосування для правозастосовників [8, с. 132], оскільки глобальні зміни в КК України прийнято без їх публічного обговорення навіть у фаховому колі. Знову є спроба вирішити гострі соціально-економічні проблеми в державі за допомогою засобів кримінальної репресії.

Фактично нами встановлено такі кримінологічні фактори криміналізації суспільно небезпечних діянь, як серйозний ступінь суспільної небезпечності діянь, їх відносна поширеність, неможливість успішної боротьби з ними за допомогою інших заходів [9, с. 188].

Встановлено, що кримінологічний фактор криміналізації відносної поширеності невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження про-

грами для кривдників як злочину матиме місце, враховуючи реальну картину вчинення домашнього насильства в сім'ї.

Характеристика кримінологічного фактору криміналізації як неможливість усунути наслідки діяння без застосування заходів кримінальної репресії обґрунтовано – за поодинокі випадки вчинення домашнього насильства настає адміністративна відповідальність (ст. 1732 КУпАП). Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників буде своєрідним предикатним злочином щодо систематичного вчинення насильства в сім'ї.

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06 грудня 2017 р. № 2227-VIII. Голос України. 2018. № 6.

2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07 грудня 2017 р. № 2229-VIII. Голос України. 2018. № 4.

3. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами. Відкрита для підпису в Стамбулі (Туреччина) 11 травня 2011 р. та пояснювальна доповідь. К.: Видавництво «К.І.С.», 2011. 196 с.

4. Шаблистий В.В. Критичний погляд на останні зміни та доповнення до Кримінального кодексу України. Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності: тези II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 02 березня 2018 р.). Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2018. С. 89–92.

5. Чорна О.В. Об'єкт злочинів, пов'язаних із невиконанням рішень суду у кримінальному провадженні. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2017. № 3 (87). С. 281–288.

6. Чернова Н.В. Систематичність у складі використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2013. № 2. С. 427–432.

7. Дікова-Фаворська Д.М. Чоловік як об'єкт насильства в сучасній сім'ї. Вісник Львівського університету. Серія «Соціологічна». 2010. Вип. 4. С. 225–232.

8. Шаблистий В.В. Критичний погляд на останні зміни та доповнення до КК України. Продовження... Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 березня 2018 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 129–132.

9. Пашенко О.О. Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за порушення недоторканності державних кордонів України. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2007. № 39. С. 187–193.

ДОВІДКА ПРО АВТОРА

Чорна Оксана Василівна – аспірант кафедри кримінального права та кримінології Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Chorna Oksana Vasylivna – Postgraduate Student at the Department of Criminal Law and Criminology of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs

notar-ochorna@ukr.net